

PSYKOLOGISKE VEJE IND I KLIMAKRISEN

Af Patrick Jørgensen¹

Denne artikel udforsker psykologiske forståelser af, hvordan vi forholder os til og handler på klimaforandringerne, og hvilke handlemuligheder disse forståelser giver os i mødet med klimakrisen. Afsættet er et kort rids af psykologiens og klimaforandringernes fælles historie og de grundantagelser, der præger det eksisterende forskningsfelt. Af central betydning for dette felt er Robert Giffords forskning i de psykologiske barrierer, der afholder os fra at handle på vores bekymringer for miljøet. Med udgangspunkt i Giffords "dragons of inaction" (Gifford, 2011) undersøger jeg, hvilke muligheder for forandring der tegner sig ud fra den dominerende tilgang til klimaforandringernes psykologiske dimensioner. Herfra vender jeg blikket mod to alternative tilgange, hvor fokus er flyttet fra individet til sociale praksisser, for at se, hvordan forandring tager sig ud fra og igennem praksis. Jeg argumenterer for, at begge tilgange er udfordret af en frakobling mellem teori og praksis, hvorfor det resulterer i uklare bestemmelser af, hvordan psykologiske perspektiver på klimakrisen kan bidrage til konkret handling. Afslutningsvis præsenterer jeg en mulighed for at styrke relationen mellem teori og praksis ved at medtænke de betingelser, klimaforandringer sætter for vores forsøg på at handle på klimakrisen i praksis.

Nøgleord: Global klimakrise, klimaforandringer, klimapsykologi, miljøpsykologi, psykologiske barrierer, praksis, bæredygtig udvikling, mediering, modsigelser, fælles sag

Indledning

Når verdens klimaforskere taler om, at vi i dag befinder os i en klimakrise, advarer de om, at vi er ved et afgørende *vendepunkt* i klimaets udvikling. Stadiet, hvor vores handlinger fremadrettet vil afgøre, hvorvidt vi vil være i stand til at standse klimaforandringerne, eller om klimaet vil bevæge sig ud over de såkaldte *tipping points*, hvor vi ikke længere vil kunne kontrollere udviklingen (Ripple et al., 2019). Klimakrisen er altså ikke, som ordet *krise* ofte refererer til, en pludselig opstået situation, som vi må reagere på; den

¹ Cand.mag. i psykologi og arbejdslivsstudier

peger snarere på et behov for at gøre op med, hvordan vi har handlet hidtil. For hvad angår klimaforandringerne, så handler vi allerede og har gjort det, siden den industrielle revolution markerede begyndelsen på en global økonomi baseret på fossile brændstoffer (Malm, 2018). Klimakrisen er derfor heller ikke et udefrakommende problem, men udspringer derimod af menneskelig praksis og er således også uløseligt forbundet med vores daglige liv i en globaliseret verden.

Klimakrisen er med andre ord et såkaldt *wicked problem* (Clayton & Manning, 2018, p. 1), hvis ondskabsfuldhed netop består i dets sammenvævning med selve den struktur, som udgør menneskelig aktivitet i det 21. århundrede. Alt synes forbundet med udledningen af drivhusgasser, således at vi for at bekæmpe klimaforandringerne synes tvunget til at bekæmpe os selv. Det gælder såvel måderne, vi sammen lever på, som vores menneskelige tilbøjelighed til at ignorere konsekvenser, der ikke er her og nu, men distante i tid og sted. Begge disse aspekter synes væsentlige, men som vi i det følgende vil se, har vægtningen af dem betydning for, hvilke løsninger man finder frem til.

Den dominerende psykologiske tilgang til klimaforandringerne har fokus på, hvordan vi psykologisk set er dårligt rustet til at forholde os til og ikke mindst handle på udfordringer præget af så store udstrækninger i tid og rum. Her er det således psykologiens rolle at udvikle måder, hvorpå vi kan omgå vores iboende begrænsninger. En anden, mere perifer, tilgang tager udgangspunkt i de sociale praksisser, som hastigt udtømmer jordens ressourcer og sender drivhusgasser ud i atmosfæren. I denne optik består forandring ikke i akkumulering af individuel adfærd, men opstår derimod, når vi begynder at ændre på, hvordan vi er sammen om ting i praksis.

Forskellige psykologiske teorier synes således, med Donna Haraways ord, på forskellig vis at forme vores "response-ability" i mødet med klimakrisen (Haraway, 2016, p. 32). Denne artikel fokuserer netop på, hvilke konkrete handlemuligheder de forskellige teorier fører til. I forlængelse heraf rejser jeg samtidig spørgsmålet om, hvorvidt forholdet mellem teori og praksis i relation til den forestående krise må gentænkes – om netop problemets kompleksitet og presserende karakter nødvendigvis gør en sammentænkning af teori og praksis. Som et muligt svar herpå vil jeg skitsere en tilgang til, hvordan vi gennem psykologiske perspektiver kan åbne for de modsætningsfulde betingelser, klimaforandringerne stiller os over for, når vi forsøger at handle på klimakrisen.

1. En introduktion til psykologiens og klimaforandringernes fælles historie

Klimaforandringerne og psykologien tegner sig for et relativt kort bekendtskab. Selv om psykologisk forskning i klimaforandringer er stigende, må

fænomenet som psykologisk forskningsfelt stadig betragtes som perifert og primært begrænset til den gren af faget, der kaldes *environmental psychology*, eller på dansk miljøpsykologi. Det er dette felts teoretiske afsæt og metodebrug, der har etableret sig som den dominerede tilgang. Dette afspejles i American Psychological Associations (APA) hensigtserklæring fra 2011, der fastslår, at psykologien kan og bør deltage i kampen mod klimaforandringerne. Her præsenteres det, hvordan klimaforandringerne kan begribes og adresseres psykologisk, herunder: 1) de psykologiske årsager til de *menneskeskabte* klimaforandringer, 2) hvordan vi psykologisk er rustet til at forholde os til fænomenet, 3) hvordan psykologisk forskning kan hjælpe os med at tilpasse os de ændrede livsbetingelser, klimaforandringer vil medføre, samt afbøde deres negative konsekvenser (Swim et al., 2011, p. 241).

APA beskriver klimaforandringerne som et arketypisk ”*commons problem*”. Et problem forårsaget af den samlet individuelle udnyttelse af fælles ressourcer ud fra egeninteresser, som, med henvisning til Garrett James Hardins omdiskuterede begreb *fællesskabets tragedie* (Hardin, 1968) fører til ødelæggelsen af vores fælles livsgrundlag. Ifølge APA udarter denne adfærd i dag i det individuelle (over)forbrug. Det er således også individet som forbruger og vores ødelæggende forbrugsvaner, der i APAs optik bør være psykologiens fokuspunkt i forhold til klimaforandringerne – sammen med de psykologiske udfordringer eller barrierer, vi støder på i forsøget på at ændre adfærd, og som ifølge APA forplanter sig som benægtelse eller modstand mod forandring. Det er altså psykologiens rolle at afdække og identificere de bagvedliggende individuelle psykiske faktorer, der forårsager vores forbrug, samt de barrierer, der afholder os fra at foretage de nødvendige ændringer.

Begreberne for disse faktorer tager form af adfærdsmodeller – primært kognitivt funderet og ofte baseret på en matematisk formulering af de psykiske processorer, der går forud for adfærd. Af central betydning for feltet er Icek Ajzens (1991) Theory of Planned Behavior (TPB). Modellens grundpræmis er, at *intention* kan betragtes som nærmeste antecedens til handling, hvor intentionen udgøres af et samspil mellem holdning, normer og antaget adfærdskontrol (Gifford et al., 2016). Det er i disse faktorer, at adfærdsdeterminanter eller eventuelle barrierer skal lokaliseres og teoretisk forklares.

TPB bærer præg af et økonomisk rationelt menneskesyn, hvor det antages, at vi vælger den handling, der giver højest muligt udbytte med mindst mulig investering. Andre modeller vægter mere moralske og værdibaserede dimensioner højere, f.eks. Value-Believe-Norm theory eller Norm Activation Model (NAM). Der hersker en generel konsensus om, at disse modeller, alt efter deres vægtning, er bedre til at forklare og forudsige bestemte former for adfærd. Derfor bærer feltets teoriudvikling også præg af en integrering af forskellige modeller i et forsøg på at indfange alle væsentlige variabler. Eftersom modellerne danner teoretisk udgangspunkt for interventioner, er det netop essentielt, at de er tilstrækkeligt pålidelige i deres bestemmelser af,

hvilke psykologiske faktorer der gør sig gældende under specifikke betingelser for adfærd.

De traditionelle modeller har dog et forklaringsproblem i de tilfælde, hvor vores handlinger ikke afspejler vores miljøvenlige værdier eller intentioner. Dette ”psykologiske paradoks” identificeres bl.a. af James Blake (1991), som døbte det *the value-action gap*, men er også kendt som *the attitude-behaviour gap* eller *intention-behaviour gap*. Hermed betvivles det, hvorvidt ”nærmeste antecedens til handling”, som udtryk for en rationel og systematisk behandling af den pågældende adfærdssituation, er tilstrækkelig til at forklare adfærd. Blake påpeger, at der eksisterer en kløft mellem sådanne antecedenser og handling. En kløft forårsaget af en række *barrierer*, som på forskellig vis hindrer os i at føre vores miljøvenlige værdier ud i livet. Blake inddeler disse barrierer i tre typer, som henholdsvis knytter sig an til *individuelle faktorer* (såsom den enkeltes holdning og temperament, grad af ansvarlighed etc.) og *praktiske begrænsninger* af vores muligheder for at handle (Kollmuss & Agyeman, 2002, pp. 246-247).

Med introduktionen af ”værdi-handling kløften” i den psykologiske forskning er fokus blevet flyttet fra adfærdsdeterminanter til barrierer i de tilfælde, hvor vi handler *på trods* af vores bekymringer for miljøet. Dette udtrykker sig også i den aktuelle forskning, hvor der i stigende grad er fokus på at identificere *psykologiske barrierer* og afsøge, hvordan de hindrer os i at udvise miljøvenlig adfærd. Vi vil i det følgende se nærmere på et væsentligt bidrag af Robert Gifford, der med sit begreb *dragons of inaction* (Gifford, 2011) har identificeret og kategoriseret de psykologiske barrierer, som hindrer os i at handle på vores bekymringer.

2. The dragons of inaction²

The dragons of inaction er Giffords bud på løsningen af mysteriet om den ”sagnomspundne kløft” mellem holdning og adfærd. Ligesom dragen i eventyret forhindrer helten i at nå sit mål, mener Gifford at en række psykologiske barrierer forhindrer os i at føre vores miljøvenlige intentioner ud i livet. Gifford præsenterer i første omgang sine ”drager” som en præliminær taksonomi over i alt 36 psykologiske barrierer, som han deler op i: ”begrænset kognition, ideologier, sammenligning med andre, tabte investeringer,

2 Følgende afsnit er baseret på en undersøgelse af ”dragernes” udvikling fra intuitiv præliminær taksonomi til empirisk valideret adfærdsmodel (Jørgensen, 2020), hvorfra jeg vil gennemgå centrale aspekter med henblik at illustrere, hvordan Giffords forskningsprojekt er repræsentativ for den gængse psykologiske tilgang til klimaforandringer.

uenighed, fornemmede risici samt begrænset adfærd”³⁴ (Gifford, 2011, p. 292).

”Uvirksomhedens drager” kan på mange måder ses som et rationalistisk projekt: Ifølge Gifford har videnskaben i vid udstrækning afdækket, hvilke aktiviteter der er forbundet med udledningen af drivhusgasser. Ligeledes har videnskaben identificeret de nødvendige bæredygtige alternativer, vi bør vælge i stedet. Præmissen for forandringen af adfærd er derfor, at de korrekte bæredygtige valg er kendte og slagfaste. Det er således psykologiens rolle at få os, individerne, til at foretage de nødvendige adfærdsændringer i de tilfælde, hvor vores ”miljøvenlighed” ikke tilbageholdes af *strukturelle barrierer*. Første skridt for at opnå dette er at identificere de psykologiske barrierer, der bremser os i specifikke adfærdssituationer, for efterfølgende at anvende denne viden i interventionerne, som skal sikre, at vi foretager de korrekte bæredygtige valg.

Giffords projekt tager udgangspunkt i tre grundlæggende hypoteser om de psykologiske barrierer:

- 1) Psykologiske barrierer er den primære årsag til kløften mellem holdning og adfærd. Ved at tage højde for dem kan korrelationen mellem holdning og adfærd forstærkes
- 2) Psykologiske barrierer er manifestationer af en række latente barriere-dimensioner (drager)
- 3) Identifikationen af disse drager vil være nyttig i forhold til interventioner, da man i højere grad vil kunne forudsige, hvilke psykologiske barrierer specifikke individer vil opleve under specifikke adfærdssituationer, alt efter hvilke drager de slås med, så at sige.

2.1 Den arkaiske hjerne

Ifølge Gifford er vi mennesker forsynet med en ”arkaisk hjerne”, der ikke har udviklet sig væsentligt, siden vi som jæger-samler-folk for ca. 9000 år siden alene skulle forholde os til nære relationer samt umiddelbare behov og farer. Vores hjerner er ikke konfigureret til livet i det 21. århundrede med komplekse problemer som klimaforandringerne, hvis konsekvenser er fremtidige og ikke har nogen øjeblikkelig betydning for ens egen og næres velvære. Gifford understreger, at vores hjerne er *i stand* til at forholde sig til klimaforandringer, men at det ikke er ”let for os”. Usikkerhed bliver tolket som grund til at handle efter egne og ikke miljøets interesser. Endvidere har vores miljøvenlige adfærd en tendens til at aftage eller helt fordufte over tid. Den arkaiske hjerne er med andre ord Giffords *psykologiske* årsagsforklaring, dels på klimaforandringerne, dels på vores besvær med at handle på

3 ”Limited cognition, ideologies, comparisons with others, sunk costs, discredence, perceived risks and limited behavior.”

4 Alle oversættelse i artiklen er foretaget af forfatteren selv

krisen, som vi selv har udløst, hvor de psykologiske barrierer generelt kan betragtes som manifestationer af hjernens ”kognitive begrænsninger” (Gifford, 2011, p. 291)

Antagelsen om den arkaiske hjerne opstiller – sammen med de øvrige psykologiske barrierer – et scenarie, hvor en fiksering på det umiddelbare forhindrer os i at omsætte bekymringer til handling. I forsøget på overskridelse ender vi med at blive lullet tilbage, ind i det vante. Men det er også her, Gifford mener, at psykologien kommer ind i billedet. Psykologien kan være en videnskabelig metode til at få os ud af det umiddelbare – enten ved at oplyse os om de miljømæssige konsekvenser ved vores adfærd eller gennem reinforcement af bæredygtig adfærd. Gifford refererer til den behavioristiske DORITE-model som metode til at identificere og nedbryde de psykologiske barrierer ved ”at analysere adfærdsspecifikke barrierer, (...) som afholder individerne fra at engagere sig i mere klimavenlige alternativer, for så at observere og registrere adfærden, intervenere, teste interventionens succes og evaluere programmet” (Gifford, 2011, p. 298). Med andre ord kan vi gennem metodisk stringens – ved at identificere de psykologiske barrierer, som de knytter sig til isolerede situationer – vikle os ud af det umiddelbare. Og dette er netop udgangspunktet for de empiriske undersøgelser af ”dragerne”.

2.2 Empiriske undersøgelser

Giffords drager har, siden de blev ”udklækket”, været genstand for en række empiriske undersøgelser, både i forhold til specifikke forbrugssituationer og på tværs af forskellige forbrugsdomæner (Gifford & Chen, 2017; Lacroix & Gifford, 2017). Der har været tale om online spørgeskemaundersøgelser, hvor deltagerne er blevet spurgt om deres *intention* om at engagere sig i en række former for forbrugsadfærd, og efterfølgende bedt om at rapportere deres *formodede* psykologiske barrierer for dette. De psykologiske barrierer bliver her identificeret gennem deltagerens grad af enighed med prædefinerede udsagn⁵, og deres effekt målt på den formodede barrieres grad af indflydelse på deltagerens rapporterede intention om bæredygtige forbrugsvalg. Til at undersøge, hvorvidt de psykologiske barrierer kan reduceres til en række latente barrieredimensioner, benyttes forskellige former for faktoranalyse. Faktoranalyser er statistisk baserede metoder til at undersøge, hvorvidt observerede fænomener, i dette tilfælde de psykologiske barrierer, koverholder og grupperer sig, og hvorvidt der kan findes statistisk belæg for, at denne variation dækker over latente barrieredimensioner.

Spørgeskemaer anvendes bredt i undersøgelser af psykologiske faktorer og barrierers effekt på miljøvenlig adfærd (Steg & Vlek, 2009). Rapporteret adfærd eller intention om adfærd udgør i dag det empiriske grundlag for langt de fleste publicerede studier inden for miljøpsykologien. Denne domi-

5 Eksempelvis: ”Det er ikke nødvendigt at foretage sådanne ændringer, da jeg ikke er overbevist om, at der overhovedet eksisterer et alvorligt miljøproblem.”

nerende tilgang er dog også blevet kritiseret, især den udprægede brug af ”intention-orienteret” undersøgelsesdesign. Kritikken går på, at sådanne undersøgelser reelt set måler ”verbal adfærd frem for adfærd med faktiske miljømæssige konsekvenser” – og der er ikke nødvendigvis nogen korrelation mellem disse to (Lange & Devitt, 2019, p. 94). Brugen af intention-baserede undersøgelser synes samtidig at medføre en række begrænsninger i forhold til at undersøge psykologiske barrierer som forklaring på kløften mellem intention og adfærd.

Undersøgelserne af de psykologiske barrierer kan grundlæggende ses som et forsøg på at etablere kausale sammenhænge: sammenhæng mellem deltagerens intenderede adfærd og antagede psykologiske barrierer – og sammenhæng mellem de psykologiske barrierer som udtryk for latente barrieredimensioner. Det er f.eks. tilfældet med Gifford og Chens (2017) undersøgelse af *antagede* psykologiske barrierers effekt på *intention om bæredygtigt madvalg*⁶. Disse sammenhænge antages ikke at være givne på forhånd, men formuleres i undersøgelserne som hypoteser, der bekræftes ved at forkaste deres respektive nulhypotese. Det vil sige, at der ingen sammenhæng er, eller at eventuelle sammenhænge er tilfældige. Dette ses bl.a. ved Gifford og Chens brug af en *multipl lineær regressionsanalyse* til at teste, hvorvidt antallet af barrieredimensioner kan forudsige deltagerens grad af intention om bæredygtigt madvalg. Analysen viser, at faktordimensionen *Benægtelse* har den største effekt på deltagerens intention. Til forskel herfra forekommer de resterende faktorer (*Konfliktuelle mål* og *Symbolsk gestus*⁷) kun i mindre grad at påvirke deres intention, mens analysen ikke viser nogen korrelation mellem intention og faktoren *Social indflydelse*, der dækker over barrierer forbundet med, hvordan andres holdninger påvirker vores madvalg. Gifford og Chen er i forvejen bekendte med, at personer, der benægter klimaforandringerne, generelt set ikke ønsker at ændre deres eksisterende adfærd. Således bekræfter deres analyse, hvad de i forvejen ved, men bidrager ikke yderligere med indsigt i, hvordan personer ”handler på” deres benægtelse i forhold til madvalg. En bestemmelse af fornægtelse som influerende faktor bag ens intention bidrager således ikke med yderligere indsigt i kløften mellem intention og adfærd. Endvidere kan den manglende korrelation mellem de øvrige faktorer tolkes som et udtryk for, at undersøgelsens udgangspunkt og formål – at gå fra tilfældige til kausale sammenhænge – snarere afholder forskerne fra at undersøge de sammenhænge, vores daglige indkøb indgår i, og hvordan disse får betydning for vores madvalg. Med andre ord, hvordan vores madvalg indgår i *subjektive begrundelsessammenhænge*, hvor intentionen om at handle bæredygtigt i den konkrete indkøbssituation må prioriteres i forhold til de andre faktorer, som påvirker vores madvalg. Hvordan aspekter vedrørende *Social indflydelse*, såsom ”hvilken anledning vi køber

6 Mitigative Food Choice Intentions (MFCI).

7 Tokenism – en symbolsk handling uden væsentlig effekt.

ind til” og ”til hvem”, ikke isoleret set påvirker ens indkøb, men samtidig må håndteres i forhold til andre hensyn, som eksempelvis ens økonomiske råderum (Jørgensen, 2020, p. 40).

Der er altså *et fravær af det konkrete* i de empiriske undersøgelser af psykologiske barrierer. Det begrænser ikke alene indsigten i disse barrierers betydning for vores adfærd. Det fastholder også undersøgelserne i en bestræbelse på at identificere foreløbige sammenhænge mellem psykologiske barrierer og adfærd. Konsekvenserne ved dette vil vi se nærmere på i følgende afsnit.

2.3 *Dragen, der åd sin egen hale*

I 2015 udgav American Psychological Association (APA) en opfølgende artikel til deres førnævnte missionserklæring, hvor den eksisterende psykologiske forskning i klimaforandringerne evalueres. Her peges der på et forskningsfelt, som er opdelt pga. divergerende ”menneskesyn, som implicit eksisterer i psykologiske forståelser” (Clayton et al., 2016 p. 11). Det beskrives, hvordan feltet domineres af en *dekontekstuel tilgang*, som baserer sig på antagelsen om, at psykiske processer kan adskilles fra deres sammenhæng og trækkes frem gennem eksperimentelle studier eller spørgeskemaer. En *kontekstuel tilgang*, som tager sit udgangspunkt i en ”forståelse af *en person på et sted*”, udgør derimod en stadig mindre andel af den samlede forskning.

APA advarer således om risikoen for en selvforstærkende udvikling, hvor prævalensen af forskning baseret på den dekontekstuelle tilgang yderligere forstærker dens dominans. Med Giffords forskningsprojekt kan vi begynde at anskue de mulige *konsekvenser* af denne dominans. Ikke alene for udviklingen af psykologiske teorier om, hvordan vi forholder os og handler i forhold til klimaforandringer, men også for, hvordan vi, med afsæt i denne viden, kan handle på klimakrisen.

I 2018 fremlægger Gifford The Dragons of Inaction Psychological Barriers Instrument (DIPS) sammen med en ny adfærdsmodel. Her beskrives det, hvordan dragerne ikke længere er en ”intuitivt baseret taksonomi”, men et ”empirisk valideret” psykometrisk instrument til at måle psykologiske barrierers effekt på adfærd (Gifford, Lacroix, & Chen, 2018, pp. 169-170). Dette krav på videnskabelig validitet modsiger dog sig selv, i og med at Gifford et al. (2018) først præsenterer deres adfærdsmodel som en ”overlegen indikator af adfærdsvalg”, for så senere at understrege, hvordan ”yderligere forskning er nødvendig for at forstå dragernes effekt”, samt for at ”forstærke teori og grundlæggende viden”. Med andre ord: De empiriske bestemmelser af *antagede* psykologiske barrierers betydning for *intenderet* adfærd bliver fremlagt som et tilstrækkeligt grundlag for at revidere teorien og udvikle en forbedret adfærdsmodel; men denne model er kun et nyt udgangspunkt for videre forskning, der kan forstærke teorien yderligere. Denne forskydning af udgangspunktet har konsekvenser for en nærmere præcisering af, hvordan disse fremskridt i forståelsen af de psykologiske barrierer *kan overføres til praksis* gennem interventioner.

I forlængelse af deres adfærdsmodel præsenterer Gifford et al. (2018) deres bud på en interventionsmodel, en tredimensionel Rubiks terning-model (Drager X Adfærd X Person). Ifølge modellen kan viden om dragerne hjælpe med at identificere, hvilke psykologiske barrierer forskellige befolkningsgrupper ”benytter” til at ”undskylde” og ”retfærdiggøre” deres adfærd i specifikke situationer, og således gøre interventionerne mere effektive. Men modellen forbliver en abstrakt beskrivelse af dragernes potentielle betydning for interventioner, med antydninger af at adfærdsmodeller vil være et ”afgørende afsæt” for udviklingen af politiske initiativer.

Således ender Giffords drager, hvis man anskuer forskningsprojektet i sin nuværende helhed, med at fremstå som ”Ouroboros-dragen”, der holder sig selv i live ved at æde sin egen hale. Sagt på en anden måde: Behovet for mere forskning, der kan styrke modellernes evne til at forudsige adfærd, resulterer i cirkulære bevægelser mellem teoretiske antagelser og empiriske undersøgelser af disse. Det fastholder projektet i en ”foreløbig tilstand” og med en svagt defineret bestemmelse af, hvordan forskningen i psykologiske barrierer kan føre til forandring af vores adfærd gennem interventioner (Jørgensen, 2020, p. 46).

Zoomer man ud og betragter ”uvirksomhedens drager” som et udtryk for den dominerende dekontekstuelle tilgang, så tegner der sig et billede af et felt, der er ganske produktivt i dets afdækning af de psykologiske faktorer bag vores bæredygtige adfærd eller mangel på samme. Men også et felt, der hviler på en selvforståelse af den psykologiske videnskab som primært værende ansvarlig for at afdække determinanterne og barriererne for vores bæredygtige adfærd, og lader det være op til andre faggrupper at bruge denne viden instrumentelt. Når der hertil kommer en ensporet tilgang til de empiriske undersøgelser, risikerer forskningen at isolere sig fra det problem, der forsøges løst, når undersøgelserne sjældent tager *udgangspunkt i de konkrete situationer*, hvor forandringen skal ske.

3. Fra bæredygtig adfærd til bæredygtig praksis

Forsøg på at forstå vores adfærd i forhold til klimaforandringerne med udgangspunkt i adfærdens sociale kontekst samler sig primært om en *social praksistilgang*. Elisabeth Shove, som har været med til at indføre praksisbegrebet i den socialvidenskabelige klimaforskning, advokerer for et brud med *ABC-tankegangen* (Attitude-Behavior-Control), der dominerer eksisterende forståelser af adfærdsændringer. Frem for at fremme bæredygtig adfærd mener Shove, at vi bør fokusere på at skabe *bæredygtige praksisser* – hvorfor det er social praksis og ikke individet, der skal ses som ”the basic unit of social enquiry” (Shove, 2010; Shove & Spurling, 2013).

Fælles for de eksisterende praksistilgange er en ambition om at situere individet og dets handlinger i de sociale praksisser, hvori de udspiller sig.

Udgangspunktet er, at eftersom mennesket grundlæggende er socialt, må bestemmelser af adfærdsændringer ikke isoleres til det enkelte individ, men derimod ses i relation til den konkrete praksis. En praksis, som betinger og fordrer særlige former for handlinger, men hvis reproduktion og udvikling samtidig afhænger af menneskers fælles deltagelse i selvsamme praksis. I forhold til de psykologiske perspektiver på klimakrisen kan en praksisteoretisk tilgang altså ses som et epistemologisk skift, hvor det *fælles* aspekt ved klimakrisen ikke er vores tendens til at handle kortsigtet og ud fra egeninteresser, men derimod de historisk specifikke praksisser og de specifikke betingelser, som de sætter for vores handlemuligheder.

Praksisbegrebet er samtidig et forsøg på at overskride dikotomierne mellem individ og samfund/indre og ydre faktorer, som de bl.a. kommer til udtryk i Giffords skarpe distinktion mellem *psykologiske* og *strukturelle* barrierer. Det er hverken vores individuelle *holdning* eller *kontrol* over eksterne strukturer, som er afgørende for vores bæredygtige adfærd, men snarere samspillet herimellem, hvilket forsøges indfanget med social praksis som analytisk udgangspunkt. Der er altså en dobbelthed knyttet til praksisbegrebet, og det er også i denne dynamik, at kimen til forandring findes. Men den teoretiske forståelse af denne dynamik synes samtidig afgørende for bestemmelserne af, hvordan der skabes forandringer gennem sociale praksisser. I det følgende vil vi, med afsæt i to bud på en praksistilgang, se nærmere på et alternativ til Gifford (2011) og den dekontekstuelle tilgang til klimaforandringernes psykologiske dimensioner. Et alternativ, som åbner for, at vi kan handle på klimakrisen gennem en forandring af praksis.

3.1 Narrative forandringer af praksis

Ifølge Adams (2016) er de begreber og kategorier, hvormed vi forstår og tolker verden, centrale i forhold til at forbinde vores individuelle handlinger med de mere overordnede samfundsmæssige bevægelser i social praksis. Aspekter, som han mener er fraværende i den dominerende dekontekstuelle tilgang såvel som eksisterende praksistilgange. Fælles for disse er, ifølge Adams, at de er præget af en *naturvidenskabelig (scientific)* forståelse af klimaforandringerne som et afgrænset problem med veldefinerede løsninger. Dette fastholder ikke alene den nuværende forskning i et snævert fokus på forandring gennem vores individuelle forbrug, men taler ned i selvsamme kulturelle narrativer, som skubber os mod et højt individuelt forbrug. Med dette mener Adams, at vi overser, hvordan klimaforandringer er et grundlæggende socialt problem, intrinsisk forbundet med vores forbrugende og producerende praksisser, som historisk set har udviklet sig hen mod et enormt ressourceforbrug med en *økologisk krise* til følge. Dette kommer f.eks. til udtryk i, påpeger Adams, hvor overraskende lidt eksisterende teorier om bæredygtige praksisser har at sige om vores relationer til *den mere-end-menneskelige-natur*. Konsekvensen ved dette er repræsentationer af naturen som noget *uden for* den sociale praksis – som noget, vi påvirker gennem

vores ressourcekrævende praksisser. Vi må gentænke vores *sammenfiltrering* med naturen, hvis vi skal overskride et *antropocentrisk* syn på naturen og omfavne ”livets indbyrdes afhængighed” (Adams, 2016, p. 98).

Adams har en konstruktionistisk tilgang til praksisbegrebet: Forandring af praksis bygger på antagelsen om, at vi får mulighed for at ændre de fortællinger, som præger vores handlinger i praksis, når vi blotlægger dem og reflekterer over dem. Adams understreger selv, at narrativer, som kollektive former for forsvarsmekanismer, ikke skal betragtes som endnu en ”psykologisk barriere” – at de hverken er ”interne” eller ”eksterne”. Men uagtet den væsentlige betydning af fortællingerne om, hvad vores praksisser er *til* og *for*, forbliver Adams’ tilgang reflekterende og anskuende, da han ikke formår at forbinde forandringsprocessen til den konkrete praksis, som skal forandres. Det fremstår uklart, hvordan nye fortællinger om praksis kan oversættes til konkrete handlinger *i* en praksis, som fortsat er bundet op på eksisterende forbrug og produktionsmåder. Uden en klar forbindelse mellem forandring af narrativer og forandring af praksis risikerer Adams med andre ord at overse *en mulig kløft* mellem vores fortællinger om praksis, og hvordan vi handler i praksis.

3.2 Forandring af praksis gennem forandring af betingelser

Ligesom Adams tager Nora Räthzel og David Uzzel afsæt i en kritik af fokuset på individuelle adfærdsændringer. De rejser dog deres kritik fra en anden vinkel og med et andet ærinde.

Räthzel og Uzzel (2019) tager udgangspunkt i en teoretisk kritik af miljøpsykologiens antagelse om, at mennesket fra *naturens side* er egoistisk og egennyttigt. De mener, at miljøpsykologien på cirkulær vis forsøger at stadfæste disse antagelser, ved at drage paralleller mellem dyreadfærd og menneskelig aktivitet i det 21. århundrede (Räthzel og Uzzel, 2019, p. 1378). Räthzel og Uzzel anser disse begreber for problematiske og påpeger samtidig, hvordan forskningen er med til at producere repræsentationer af den selvsamme menneskelige adfærd, som den forsøger at bestemme som biologisk nedarvet. Eksempelvis peger de på, at det, som Robert Gifford og Donald W. Hine i et eksperimentelt ressource-dilemma-studie fremfører som evidens for menneskets iboende egoisme, snarere er et udtryk for, hvilke handlemuligheder eksperimentets deltagere har til rådighed under ganske specifikke betingelser. Forsøgsdesignet indfanger ikke menneskets naturlige tendenser, men snarere afspejler betingelserne for samarbejde i et kapitalistisk samfund, og hvordan sådanne betingelser bidrager til en *privatisering* af menneskelig adfærd.

Ifølge Räthzel og Uzzel er det derfor også forandring af betingelserne, som er udgangspunktet for at udvikle bæredygtige praksisser. De kritiserer dog også eksisterende praksistilgange for at anskue forandring af praksis som en bevægelse ”udefra og ind på” praksis, hvor det f.eks. er igennem politikker og reguleringer, at betingelserne for praksis forandres. Sådanne

tilgange risikerer at føre til selvsamme instrumentelle og eksterne syn på forandring, som præger interventioner rettet mod individuelle adfærdsændringer, og herved bevares det dualistiske forhold mellem individet og de samfundsmæssige betingelser.

I stedet skitserer Rätzhel og Uzzel en tilgang baseret på en kritisk psykologisk praksisforståelse, som fremhæver det dialektiske aspekt ved vores evne til i fællesskab at ændre vores livsbetingelser og i processen ændre os selv. De fastslår dog samtidig, at forandring af betingelserne for handling må betragtes ud fra de konkrete historiske betingelser. Det vil sige, at forsøg på at få rådighed over fælles betingelser må ses, i forhold til hvordan lokale praksisser er forbundet til og afhængige af komplekse praksisstrukturer i et globalt samfund. Betingelserne for forandring af praksis er således *medieret* af ”en stadig mere kompleks arbejdsdeling”. Hertil påpeger Rätzhel og Uzzel, at en globaliseret verden ikke udelukkende bør betragtes som en hindring for den fælles kontrol: En forbunden verden kan også åbne for muligheden af at binde bestræbelser i lokale praksisser sammen. For at illustrere dette beskriver de, hvordan arbejdsfællesskaber i en global virksomhed kunne være en del af en ”social revolution” ved at ”kræve kontrol over måderne, hvorpå ressourcer benyttes af virksomheden” og herved påvirke virksomhedens praksisser (Rätzhel & Uzzel, 2019, p. 1406).

Rätzhel og Uzzel understreger, at en social revolution i forhold til klimakrisen ikke må betragtes som ”en belejring af vinterpaladset”. Alligevel tegner de med deres syn på tilegnelsen af fælles betingelser et billede af klimakrisen som en klassekamp, hvor ”psykologer kunne alliere sig med miljøbevidste arbejdere”. Idet krisen fremsættes som en modsætningsfri kamp om ”produktionsapparatet” – en kamp mellem miljøbevidste arbejdere og antagonistiske virksomheder – fremstilles arbejderne som en ensartet gruppe, og subjektet forsvinder fra det analytiske blik. Herved mister Rätzhel og Uzzel blikket for, at der selv blandt miljøbevidste arbejdere kan være forskelle i subjektivitet – såsom forskellige perspektiver på, hvordan praksis bør ændres, eller modsætningsfulde intentioner om at bidrage til bæredygtighed, samtidig med at man ikke ønsker at risikere sit arbejde. Og at dette kan føre til intersubjektive konflikter, når arbejdere fra forskellige positioner med forskellige grader af oplevede handlemuligheder skal forsøge at skabe en bæredygtig forandring gennem en fælles tilegnelse af betingelserne (Jørgensen, 2020, p. 58).

Med deres fokus på betingelserne for forandring af praksis bidrager Rätzhel og Uzzel til at konkretisere de reelle muligheder for at handle på klimakrisen. De knytter disse betingelser til de konkrete historiske betingelser for forandring i et globalt kapitalistisk samfund – men synes at overse, hvordan de historiske betingelser på medieret vis får forskellige betydninger i lokale praksisser. Modsætningsforholdet er ikke udelukkende en strukturel konflikt mellem bæredygtige praksisser og det øvrige kapitalistiske samfund – de eksisterer lige så vel i de lokale praksisser og på tværs af subjektive og situationerede perspektiver på, hvordan praksis bør forandres.

3.3 Mod en alternativ praksistilgang til klimakrisen

Eksisterende praksisteorier forbinder potentialet for en bæredygtig udvikling af praksis med det dynamiske forhold mellem subjekterne, som tager del i praksis, og de betingelser, som den pågældende praksis sætter for deltagerens muligheder for at udvikle den. Med afsæt i henholdsvis Adams' og Rätzel og Uzzels praksistilgange har jeg forsøgt at illustrere, hvordan vægtningen af dette forhold har betydning for en nærmere præcisering af forandringsprocessen. Jeg har desuden påpeget risici ved ikke at fastholde dynamikken mellem de subjektive aspekter og praksis' mulighedsbetingelser. Det sidste sker, når man overser de konkrete betingelser, som praksis sætter for vores handlemuligheder, eller når man betragter betingelserne for at handle som værende ens for deltagere i praksis og ikke subjektivt givne. Jeg har alligevel inddraget disse bud på en forandring gennem praksis, fordi de bidrager med nogle væsentlige indsigter i mulighederne for, såvel som udfordringerne ved, at handle på klimakrisen. Begge indsigter peger på, at psykologien kan bidrage til at bekæmpe klimaforandringerne gennem andet og mere end blot en forandring af vores individuelle forbrugsadfærd.

Adams' bestemmelse af klimaforandringerne som et socialt problem, "relativt, situeret og emergerende" i sin karakter (Adams, 2016, p. 99), peger på nødvendigheden af at gå til klimakrisen kontekstuel. Herved kan der opnås en forståelse af, ikke alene hvordan klimaforandringerne som fænomen kommer til udtryk i den enkelte praksis, men også hvilke betingelser pågældende praksis sætter for vores muligheder for at handle på klimaforandringerne. Her kan medieringsbegrebet, som det benyttes af Rätzel og Uzzel, først og fremmest være nyttigt for på den ene side at beskrive, hvordan klimaforandringerne udtrykker sig "på forskellige måder forskellige steder" (Holzkamp, 2013, p. 41) – og på den anden side hvorfor klimaforandringerne næppe kan isoleres til den enkelte praksis, men må ses i deres medierede sammenhæng med globale praksisstrukturer. Dette åbner for udfordringerne ved at handle på et fænomen, som ikke alene knytter an til lokale anliggender, men i lige så høj grad kræver hensyn til fremmede og fjerne forhold, og ud fra nogle betingelser, som både reproducerer praksis og accelererer klimaforandringerne. Og dette peger videre på nogle grundlæggende modsætningsfulde betingelser, der antagelig medfører en række subjektive udfordringer for vores fælles forsøg på at forandre praksis af hensyn til klimaet.

Sådanne betragtninger kan synes at besværliggøre en nærmere præcisering af, ikke alene hvordan vi kan handle på klimaforandringerne igennem den enkelte praksis, men også hvordan vi kan forstå og ikke mindst fremlægge mulighederne for at handle på et globalt distribueret problem. Ud fra en overbevisning om, at klimakrisen netop påtvinger os denne kompleksitet, vil jeg alligevel forfølge dette spor og i næste afsnit skitsere en tilgang, som muligvis tillader os yderligere at konkretisere vores muligheder for at handle på klimakrisen.

4. Klimakrisen som fælles sag

Med denne præcisering af, hvilke betingelser klimaforandringerne sætter for vores forsøg på at handle på dem, vil jeg nu forsøge samme præcisering af klimakrisen karakter. Min intention er at forankre teoretiske perspektiver på forandring i den konkrete praksis, som skal forandres. Afsættet ligger således stadig i praksis; men frem for at betragte praksis som en abstrakt bestemmelse af de steder, hvor mennesker gør ting sammen, vil jeg lade begrebet praksis være dækkende for, hvordan mennesker opretholder deres liv ved at producere, fordele og forbruge livsfornødenheder. Til det formål behøves der en nærmere præcisering af, hvordan vi konkret gør dette og igennem hvilke aktiviteter. Jeg vil her benytte mig af Erik Axels (2020) begreb om *fælles sager*.

I hverdagens praksis tager vi del i en række fælles sager, ligesom opretholdelsen af betingelserne for hverdagen er afhængig af disse og andre fælles sager. Lokale fælles sager er således medieret ud fra de samfundsmæssige sammenhænge, som de er en del af. Fælles sager er organiseret omkring specifikke ”ting” og kan være en virksomhed eller en skole såvel som FN’s klimapanel. I og med at fælles sager er forbundet til praksis, er de ikke isolerede, men optræder derimod i ”konkrete bunker”. Det vil sige, at en fælles sag relaterer sig til andre fælles sager, ligesom den selv udgøres af en række fælles sager. Selvom disse er aspekter af den fælles sag, er deres forbindelser ikke nødvendigvis gnidningsfrie, men kan være modsætningsfyldte. Derfor er fælles sager også grundlæggende modsætningsfyldte og præget af uforligeligheder, som må håndteres, for at sagen kan fortsætte. Disse ”uforenelige momenter i den konkrete fælles sag, som på samme tid afhænger af hinanden” (Axel, 2020, p. 337), skal ikke alene føres sammen i fællesskab, men må håndteres fra deltagernes situerede deltagelse, med deres specifikke ansvar for varetagelsen af specifikke sager, og fra deres subjektive perspektiv på det fælles. Med andre ord indgår de i et *konfliktuelt samarbejde* om det fælles.

Klimakrisen kan på sin vis betragtes som en fælles sag. En sag, der udvikler sig, i takt med at man opdager fælles aspekter ved en række fælles sager, f.eks. ved produktion, forbrug og trafik, og som derfor netop bliver en fælles sag, når man organiserer sig i forhold til de gennemgående problemer. Men beslutningen om, hvordan vi handler på klimakrisen, tages ikke alene i Bruxelles eller på FN’s klimatopmøder, men også i lokale fælles sager. Her er det ikke givet, at klimakrisen er én fælles sag – den skal snarere ses som et aspekt af den fælles sag, som må forenes med andre eksisterende aspekter. I det følgende vil jeg skitsere, hvordan en tilgang til klimakrisen som fælles sag under eksisterende fælles sager potentielt kan åbne for centrale perspektiver på en bæredygtig udvikling af praksis, og hvorfor vi hertil har behov for psykologiske perspektiver. Dette vil jeg forsøge at illustrere med en modevirksomhed som tænkt eksempel, og med afsæt i Axels identifikationer af

modsætninger i relation til *genstanden* for den fælles sag samt *økonomiske* og *politiske* forhold.

Modeindustrien kan i sig selv betragtes som modsigelsesfyldt. Den rummer en modsigelse mellem at skabe behov og opfylde eksisterende behov. Dette synes kun at blive yderligere forstærket gennem aktuelle tendenser, såsom ”just-in-time”-leveringer og ”direct-to-customer”-forretningsmodeller, som udfordrer den sæsonbundne cyklicitet, der historisk har defineret modebranchen. Sådanne tendenser placerer sig i slipstrømmen på teknologiske udviklinger, der ikke alene har forandret muligheden for at distribuere tøj, eksempelvis e-handel, men også gennem stadig mere fleksible produktionsforhold, som muliggør en hurtig proces fra idé til produkt. Et stykke tøj tingsligger derfor også på mange måder den globale kapitalisme. Én enkelt skjorte er et resultat af en kompleks verdensomspændende værdikæde, som forbinder mennesker med ting og naturen. Fra sin begyndelse var den globale tøjproduktion derfor også sammenvævet med klimaforandringerne – fra da bomulden blev spundet på dampdrevne maskiner opvarmet med kul (Malm, 2016) til en industri, som i dag associeres med overforbrug af Jordens ressourcer. Derfor er der også en generel konsensus om, at modebranchen må gennemgå en gennemgribende forandring, fra dens interne logik til strukturen, den baserer sig på, hvis den nogen sinde skal blive bæredygtig. De udfordringer, modeindustrien står over for, peger antagelig også ind i en række generelle udfordringer ved at gøre praksis bæredygtig.

Hvis design og udviklingen af tøj kan betragtes som genstand for en modevirksomheds fælles sag, så skal hvert stykke tøj udfylde en fornødenhed, udtrykke en æstetik og opnå en kommerciel værdi. Med andre ord skal en enkelt skjorte både kunne indeholde og forene disse modsigelser, hvilket konkret håndteres af skiftende hænder i udviklingen fra design til produktion og endeligt salg. Designeren har måske først og fremmest en intention om at designe en flot skjorte – måske med en ny innovativ detalje. Men under udviklingen af designet vil designeren samtidig skulle tage højde for skjortens materialitet og videre vurdere designets betydning for skjortens kommercielle værdi – skal detaljen mindskes eller forstærkes? Ligeledes vil den produktansvarlige måske bestræbe sig på at bibeholde designerens intention i udviklingen af produktet, samtidig med at vedkommende må forhandle pris med udenlandske produktionspartnere for at undgå høje produktionsomkostninger. Mens sælgeren gerne vil nå sit salgsbudget, bevare den gode kunderelation og samtidig presse på for, at kunden vil præsentere virksomhedens nye retning, med den nye detalje – måske ud fra en overbevisning om, at den nye detalje har et større kommercielt potentiale, end hvad kunden forventer.

At designe en skjorte kan altså ses som et konfliktuelt samarbejde, hvor forskellige fagprofessioner, under varierende betingelser og på subjektiv vis, forsøger at håndtere disse uforligeligheder ved at regulere og koordinere deres arbejde, for at den fælles sag kan fortsætte.

Men hvad hvis vi så tilføjer *klimakrisen* som endnu en sag, som skal føres ind i den fælles sags genstandsfelt? En sag, som ikke er afgrænset, men allerede forbundet med praksis, og derfor på medieret vis dukker frem i de eksisterende sager og eroderer den nuværende stabilitet. Dette stiller nye krav til virksomhedens ansatte i reguleringen af deres samarbejde. Håndteringen af sådanne hensyn til miljøet, idet de træder frem i relation til den fælles sag, kan forbindes til aspekterne vedrørende *økonomi* og *politik*, dækkende over distributionen af ressourcer samt principperne for denne distribution (Axel, 2020, p. 336). Ønsker virksomheden at udvikle mere tidløse design, investere i at etablere nye samarbejder med miljøorienterede producenter eller reducere antal af produkter? Uanset hvordan sådanne distributioner vil tage sig ud, vil det være udtryk for en prioritering af visse sager med konsekvenser for andre.

Håndteringen af klimakrisen under den fælles sag kan altså betragtes som et politisk anliggende, hvor det må prioriteres, i hvor høj grad hensynet til miljøet skal vægtes i forhold til eksisterende sager. I forhold til en kommerciel virksomhed kan denne prioritering ligne en udfordring i at håndtere skarpe modsætninger mellem kortsigtede kommercielle interesser i vækst og profit og den langsigtede nødvendighed af at reducere ressourceforbrug. Sådanne uforligeligheder resulterer dog ikke nødvendigvis i splittelse og en fastlåst praksis, men kan føre til udvikling af praksis i de tilfælde, hvor det lykkedes deltagerne i fællesskab at håndtere og forene disse uforligeligheder under den fælles sag. I denne optik handler det således ikke om *forandring* – at gå fra en sort til en grøn virksomhed ved at følge abstrakte regler og metoder – men en udforskning af, hvordan der kan etableres *en midlertidig stabilitet*, således at den fælles sag kan fortsætte. Udvikling bliver derfor med Klaus Holzkamps ord ”et nødvendigt moment i identifikationen af bæredygtighed” (Axel, 2020, p. 330).

Dette efterlader spørgsmålet om, hvordan psykologiske perspektiver kan bidrage til udviklingen af en *bæredygtig* praksis. Hvor bæredygtighed ikke kun knytter an til aspekter vedrørende miljøet, men udtrykker nødvendigheden af at forene hensyn til miljøet med andre modsætningsfulde sager under den fælles sag. Først og fremmest kalder det på nødvendigheden af psykologiske tilgange, der tillader os, med Haraways ord, ”at forblive ved problemet” (Haraway, 2016). At forblive ved klimakrisen, ikke som et isoleret problem, men derimod et problem ved praksis. Et problem, der nok kræver en forandring af praksis, men som må håndteres i dets medierede form i eksisterende sager. Herfra kan vi tilgå de beslutninger, klimakrisen som fælles sag kræver i relation til de konkrete sager, der må udvikles for at kunne håndtere krisen. Gennem modsætningsbegrebet kan vi netop forblive ved problemet, det vil sige undersøge, hvordan modsætninger opstår i vores forsøg på at handle på klimakrisen gennem fælles sager, og hvordan disse må håndteres subjektivt af deltagerne gennem et konfliktuelt samarbejde. Dette åbner for variationen i samarbejdet – både når konflikterne spidser til, og de enkelte

sager og deltagere skilles ad, og når det lykkes deltagerne i fællesskab at forene miljøhensyn med den fælles sag, og der således finder udviklingserfaringer sted. Ved at tage udgangspunkt i fælles sager, som de fremstår konkret og derfor også forbundne, kan vi teoretisk begribe de almene vilkår for, hvordan vi kan handle på klimaforandringer – via en udvikling af de fælles sager, hvorigennem vi i fællesskab opretholder vores liv.

Konklusion – veje ind i klimakrisen

Jeg har i denne artikel argumenteret for nødvendigheden af at betragte de psykologiske perspektiver på klimaforandringer ud fra de handlemuligheder, de giver os i mødet med klimakrisen. Argumentationen hviler på en præmis om, at vi i forhold til klimakrisen har et indskrænket mulighedsrum for at handle, inden vi passerer klimaets *tipping points*. Og at dette stiller særlige krav til forbindelsen mellem teori og praksis.

Med Giffords begreb *dragons of inaction* har jeg forsøgt at vise problemer ved den dominerende psykologiske tilgang, som synes forbundet til den videnskabelige ambition om at udvikle prædiktive adfærdsmodeller over de psykiske faktorer, der influerer vores individuelle adfærd. Et ideal om videnskabelighed, som i sin abstraktion risikerer at frakoble forskningspraksis fra den virkelighed, hvor den frembragte viden skal anvendes. Alligevel peger denne tilgang også på væsentlige psykologiske aspekter vedrørende klimaforandringer. Værdi-handlings-kløften indfanger på sin vis en genkendelig erfaring af ikke at handle i overensstemmelse med vores værdier eller bekymringer. Et aspekt, som ikke bliver mindre relevant, hvis vi zoomer ud fra hverdagens små og store beslutninger og ser det i forhold til de ambitiøse mål- og hensigtserklæringer, som nationalstater, internationale institutioner og globale virksomheder har formuleret i forhold til klimaforandringerne. Men hvis vi ikke formår at zoome ind på de konkrete kontekster, hvor målene og hensigterne skal blive til praksis, så risikerer vi at miste muligheden for at udforske de problemer, som vi enkeltvis og sammen har med at lade handling følge ord.

Praksistilgangen har, med sit analytiske udgangspunkt i sociale praksisser, en fordel i at *stødfæste* vores forsøg på at handle på klimaforandringer i samfundsmæssige sammenhænge. Sammenhænge, der er bundet sammen af kulturelle narrativer og repræsentationer, og som ifølge Adams er med til at forme vores forståelse af og tilgang til klimakrisen som et problem. Disse fortællinger er samtidig en del af problemet, i og med at de holder os fast i umådeholden vækst og forbrug. De må blotlægges, hvis vi skal gentænke, hvad vi finder værdifuldt. Men sådanne erkendelser risikerer at forblive flygtige refleksioner, hvis vi ikke formår at forbinde dem med det, vi er sammen om i sociale praksisser.

Räthzel og Uzzels fokus på forandring gennem betingelser indfanger, hvordan klimaforandringerne er forbundet til produktionen af de fornødenheder og nødvendigheder, vi associerer med vores nuværende tilværelse. En simpel, men væsentlig pointe: Den inviterer til at betragte klimakrisen som en beslutning om, hvad vi ønsker at bevare, og hvad vi ønsker at forandre. Men hvis ønsket om forandring bliver ved en generel betragtning om at ændre et kapitalistisk system, mister vi blikket for, hvordan disse betingelser på subjektiv vis er betydningsfulde for os, og herved også de modsætninger, som er forbundet med at ændre på dem.

For at tilnærme mig dette har jeg skitseret nogle begreber, som har til formål at gøre teori åben og relevant for praksis. Først har jeg forsøgt at præcisere den kompleksitet, der karakteriserer klimaforandringerne, som et socialt problem vævet ind i en global praksis. Vi må derfor gå til fænomenet som *medieret* for at se, hvordan denne kompleksitet udtrykker sig i konkrete sammenhænge. Disse sammenhænge har jeg forsøgt at begribe som *fælles sager*, hvor vi i fællesskab producerer de ting, vi behøver for at opretholde vores liv. Samtidig kan også klimakrisen betragtes som en fælles sag – endda en af samtidens mest definerende. Men netop pga. klimakrisens forbundethed med praksis er det en sag, som vi ikke kan løsrive fra andre sager. Derimod synes klimakrisen at komme til syne gennem lokale fælles sager som et gennemgående aspekt, der må håndteres i forhold til eksisterende aspekter for at undgå, at den fælles sag bryder sammen, eller at hensyn til miljøet skubbes ud. Derfor har jeg fremhævet behovet for teoretiske perspektiver, hvormed vi kan udforske klimakrisen som en fælles håndtering af modsætningerne mellem at bevare og ændre.

Hvis vi kan formulere teoretiske begreber, der rummer de modsætningsfulde betingelser for at handle på klimakrisen, kan de måske samtidig vise en vej ind i mulighederne for, at vi sammen kan lede vores fælles sager hen mod en bæredygtig udvikling.

REFERENCER

- Adams, M. (2016). *Ecological Crisis, Sustainability and the Psychosocial Subject Beyond Behaviour Change*. London: Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-35160-9>
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211. [https://doi.org/10.1016/0749-5978\(91\)90020-t](https://doi.org/10.1016/0749-5978(91)90020-t)
- Axel, E. (2020). Distributing resources in a construction project: Conflictual co-operation about a common cause and its theoretical implications. *Theory & Psychology*, 30(3), 329-348. <https://doi.org/10.1177/0959354320919501>
- Blake, J. (1999). Overcoming the “value-action gap” in environmental policy: Tensions between national policy and local experience. *Local Environment*, 4(3), 257-278. <https://doi.org/10.1080/13549839908725599>

- Clayton, S., Devine-Wright, P., Swim, J., Bonnes, M., Steg, L., Whitmarsh, L., & Carrico, A. (2016). Expanding the role for psychology in addressing environmental challenges. *American Psychologist*, *71*(3), 199-215. <https://doi.org/10.1037/a0039482>
- Clayton, S., & Manning, C. (2018). Psychology and Climate Change. In Clayton, S & Manning, C. *Psychology and Climate Change*. San Diego: Elsevier Science & Technology
- Gifford, R. (2011). The dragons of inaction. *American Psychologist*, *66*(4), 290-302. <https://doi.org/10.1037/a0023566>
- Gifford, R., & Chen, A. (2017). Why aren't we taking action? Psychological barriers to climate-positive food choices. *Climate Change*, *140*(2), 165-178. <https://doi.org/10.1007/s10584-016-1830-y>
- Gifford, R., Lacroix, K., & Chen, A. (2018). Understanding responses to climate change: psychological barriers to mitigation and a new theory of behavioral choice. In Clayton, S & Manning, C. *Psychology and Climate Change* (pp.161-183). <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-813130-5.00006-0>
- Gifford, R., Steg L., & Reser, J.P. (2016). Environmental Psychology. *International Journal of Psychology*, *51*, 559-568. <https://doi.org/10.1002/ijop.12315>
- Garrett Hardin. (1968). The Tragedy of the Commons. *Science (American Association for the Advancement of Science)*, *162*(3859), 1243–1248. <https://doi.org/10.1126/science.162.3859.1243>
- Haraway, D. (2016). *Staying With the Trouble: Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822373780>
- Holzkamp, K. (2013). Psychology: social self-understanding on the reasons for action in the conduct of everyday life. In E. Schraube & U. Osterkamp (Eds.), *Psychology From the Standpoint of the Subject: Selected Writings of Klaus Holzkamp* (pp. 233-341). Basingstoke: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137296436_13
- Jørgensen, P. (2020). *About-Face: Psychology in the Face of Global Warming*. Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kollmuss, A., & Agyeman, J. (2002). Mind the gap: why do people act environmentally and what are the barriers to pro-environmental behavior? *Environmental Education Research*, *8*(3), 239-260. <https://doi.org/10.1080/13504620220145401>
- Lacroix, K., & Gifford, R. (2018). Psychological Barriers to Energy Conservation Behavior: The Role of Worldviews and Climate Change Risk Perception. *Environment and Behavior*, *50*(7), 749–780. <https://doi.org/10.1177/0013916517715296>
- Lange, F., & Dewitte, S. (2019). Measuring pro-environmental behavior: review and recommendations. *Journal of Environmental Psychology*, *63*, 92-100. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2019.04.009>
- Malm, A. (2016). *Fossil Capital: The Rise of Steam Power and the Roots of Global Warming*. London: Verso.
- Malm, A. (2018). *The Progress of This Storm: Nature and Society in a Warming World*. London: Verso.
- Ripple, W., Wolf, C., Newsome, T., Barnard, P., Moomaw, W., Pujol, B., & Pujol, B. (2019). World scientists' warning of a climate emergency. *Bioscience*, *70*(1), 8-12. <https://doi.org/10.1093/biosci/biz088>
- Rätzl, N., & Uzzell, D. (2019). Critical psychology – ”kritische psychologie”: challenging environmental behavior change strategies. *Annual Review of Critical Psychology*, *16*, 1375- 1413.
- Steg, L., & Vlek, C. (2009). Encouraging pro-environmental behaviour: an integrative review and research agenda. *Journal of Environmental Psychology*, *29*(3), 309-317. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2008.10.004>
- Shove, E. (2010). Beyond the ABC: climate change policy and theories of social change. *Environment and Planning A*, *42*(6), 1273-1285. <https://doi.org/10.1068/a42282>

- Shove, E., & Spurling, N. (2013). *Sustainable Practices: Social Theory and Climate Change* (Vol. 95). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203071052>
- Swim, J., Stern, P., Doherty, T., Clayton, S., Reser, J., Weber, E., & Howard, G. (2011). Psychology's contributions to understanding and addressing global climate change. *American Psychologist*, *66*(4), 241-250. <https://doi.org/10.1037/a0023220>